

Grzegorz Joachimiak

Wstępne sprawozdanie z badań nad muzykaliaami ze śląskich klasztorów objętych sekularyzacją

Hereditas Monasteriorum 1, 448-456

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Grzegorz JOACHIMIAK
Katedra Muzykologii
Uniwersytet Wrocławski

Wstępne sprawozdanie z badań nad muzykami ze śląskich klasztorów objętych sekularyzacją*

Śląsk to region, w którym życie muzyczne było szczególnie bogate. Świadczą o tym zachowane dokumenty, katalogi i inwentarze, ale przede wszystkim same źródła muzyczne. Są to zarówno rękopisy, jak i druki, ale również instrumenty muzyczne¹. Wyjątkową rolę w pejzażu śląskiej kultury muzycznej odgrywały dwory książęce, które stwarzały możliwości rozwoju dla muzyków objętych mecenatem artystycznym. Ale niezwykle istotne, kulturotwórcze zasługi na polu kultury muzycznej na Śląsku miały również ośrodki religijne, począwszy od średniowiecza², ale również w okresie nowożytnym, zarówno w środowiskach protestanckich (w samym Wrocławiu były to aż trzy miejsca o znaczeniu europejskim: kościół św. Elżbiety, kościół św. Marii Magdaleny oraz kościół św. Bernardyna), jak i w katolickich³. Na szczególną uwagę zasługują muzyka z ośrodków klasztornych, które wciąż wymagają opracowania – często w podstawowym jeszcze zakresie.

* Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016. Scientific work financed by the Ministry of Science and Higher Education under the name of the “National Programme for the Development of Humanities” in the years 2012–2016.

1 Por. P. EPSTEIN, E. SCHEYER (Hg.), *Schlesisches Museum für Kunstgewerbe und Altertümer. Führer und Katalog zur Sammlung alter Musikinstrumente*, Breslau 1932; J. GUL, *Wytwórstwo instrumentów muzycznych na Dolnym Śląsku na podstawie wybranych ksiąg adresowych Paula de Wita*, [w:] A. DROZDŻEWSKA, G. JOACHIMIAK (red.), *Muzyczne Oblicza Śląska. Materiały z konferencji naukowej, Wrocław 19.06.2008, Wrocław-Lublin 2008*, s. 79–93; eadem, *Instrumenty muzyczne na pierwszych wystawach sztuki, rzemiosła i przemysłu w dziewiętnastowiecznym Wrocławiu*, „Muzyka”, 56, 2011, 3 („Musicalia Wratislaviensia”), s. 105–122 – tam dalsza literatura.

2 Por. F. FELDMANN, *Der Codex Ms. 2016 des Musikalischen Instituts bei der Universität Breslau: eine paleographische und stilistische Beschreibung*, Breslau 1932; idem, *Musik und Musikpflege im mittelalterlichen Schlesien: mit umfangreichen Notenbeigaben* (Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte, 37), Breslau 1938; E. KULFAN, *Analiza źródłoznawcza rękopisu muzycznego Ms. IF 386 z Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*, [w:] J. PIKULIK (red.), *Muzyka religijna w Polsce*, t. 4, Warszawa 1980, s. 57–175; E. WITKOWSKA-ZAREMBA, *Jerzy Liban. Pisma o muzyce* (Monumenta Musicae in Polonia, Seria C: Tractatus de musica, 1), Kraków 1984; P. GANCARCZYK, *Musica scripto: kodeksy menzuralne II połowy XV wieku na wschodzie Europy Łacińskiej*, Warszawa 2001; idem, *Uwagi o genezie śpiewnika głogowskiego (ca 1480)*, „Muzyka”, 44, 1999, 3, s. 25–40; M. KLIMKOWSKA, *Szesnastowieczny rękopis PL-WRu IV Q 207 z wrocławskiego klasztoru kanoników regularnych na Piasku jako źródło muzyki liturgicznej*, [w:] A. DROZDŻEWSKA, G. JOACHIMIAK (red.), *Muzyczne Oblicza Śląska*, s. 19–26; E. WITKOWSKA-ZAREMBA, *Auctoritas i Traditio. Przypadek teoretyka muzyki Johanna Hollandrina*, [w:] A. BARTOSZEWICZ, G. MYŚLIWSKI, J. PYSIAK, P. ŻMUDZKI (red.), *Świat Średniowiecza. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi*, Warszawa 2010, s. 608–615.

3 Por. E. BOHN, *Bibliographie der Musik-Druckwerke bis 1700 welche in der Stadtbibliothek, der Bibliothek des Akademischen Instituts fuer Kirchenmusik und der Koeniglichen und Universitaets-Bibliothek zu Breslau aufbewahrt werden*, Berlin 1883, reprint: Hildesheim-New York 1969; idem, *Die Musikalischen Handschriften des XVI. und XVII. Jahrhunderts in der Stadtbibliothek zu Breslau*, Breslau 1890, reprint: Hildesheim-New York 1970; H. E. GÜCKEL, *Katholische Kirchenmusik in Schlesien*, Leipzig 1912; R. WALTER, *Musikpflege in schlesischen Klöstern im 17. und 18. Jahrhundert*, „Schlesien. Kunst – Wissenschaft – Volkskunde”, 35, 1990, 4, s. 209–218; R. CHARTERIS, *Newly Discovered Music Manuscripts From the Private Collection of Emil Bohn* (Musicological Studies & Documents, 53), Holzgerlingen 1999; B. PRZYBYSZEWSKA-JARMIŃSKA, *Ocalale źródła do historii muzyki w Polsce XVII stulecia ze zbiorów dawnej Stadtbiblio-*

W ostatnim czasie szczęśliwie podjęto realizację dwóch grantów badawczych, w których śląskie muzykalia stanowią przedmiot badań. Pierwszy projekt, pt. *Kolekcje dawnych muzykaliów z ośrodków religijnych i świeckich na Śląsku w kontekście kultury muzycznej Europy Środkowej. Katalogowanie zachowanych źródeł*, realizowany jest w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki w Zakładzie Muzykologii Historycznej Katedry Muzykologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Opracowywane zbiory muzyczne pochodzą z kolegiaty pw. Podwyższenia św. Krzyża w Opolu (obecnie katedra), z kolekcji książąt brunszwicko-oleśnickich z Oleśnicy (obecnie większość źródeł z tego zbioru przechowywana jest w Die Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek w Dreźnie), z Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu oraz z klasztoru bożogrobców z Nysy – kanoników regularnych Stróżów Świętego Grobu Jerozolimskiego. Wykonawcami tego projektu są: dr hab. prof. UWr Remigiusz Pośpiech (kierownik projektu), dr Agnieszka Drożdżewska oraz mgr Grzegorz Joachimiak z Katedry Muzykologii UWr. Drugą inicjatywą badawczą jest projekt, również realizowany w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, pt. *Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja*, którego kierownikiem jest prof. dr hab. Marek Derwich. Jest to interdyscyplinarne przedsięwzięcie o szerokim zasięgu badawczym, w którego ramach uwzględniane są również śląskie muzykalia. Źródła pochodzące z klasztoru bożogrobców w Nysie stanowią element wspólny dla obu projektów, dzięki czemu zespoły badawcze mogą nawiązać bliższą współpracę i wspólnie uzupełniać badania nad przeszłością kultury Śląska⁴. Oba wspomniane projekty mają na celu zinwentaryzowanie i upublicznienie wyników badań śląskich muzykaliów. W ramach prac prowadzonych w projekcie *Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych...* przez zespół wrocławski koordynowany przez Grzegorza Joachimiaka planowane są następujące zadania:

- przeniesienie rekordów źródeł muzycznych zapisanych w RISM-ie do bazy danych Projektu,
- wprowadzenie (nowych) rekordów źródeł muzycznych z opracowywanej kolekcji bożogrobców z Nysy,
- wprowadzenie obiektów z kodeksów menzuralnych (w tym również liturgiczno-muzycznych),
- wprowadzenie obiektów z kolekcji tabulatur lutniowych z Krzeszowa⁵.

Kluczowym elementem w obu projektach jest ustalenie proveniencji i datowania danego zbioru. Wiele bardzo pomocnych informacji pochodzi z okresu sekularyzacji, kiedy źródła zaczęły być scala-

theek we Wrocławiu, „Muzyka”, 39, 1994, 2, s. 3–10; T. JEZ, *Madrygał w Europie północno-wschodniej. Dokumentacja – recepcja – przeobrażenia gatunku*, Warszawa 2003; R. POŚPIECH, *Muzyka wielogłosowa w celebracji eucharystycznej na Śląsku w XVII i XVIII wieku* (Z dziejów kultury chrześcijańskiej na Śląsku, 29), Opole 2004; B. WIERMANN, *Die Entwicklung vokal-instrumentalen Komponierens im protestantischen Deutschland bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts* (Abhandlungen Zur Musikgeschichte, 14), Göttingen 2005; E. MÖLLER, *Der handschriftliche „Katalog der alten Musikalien in der Elisabethkirche zu Breslau“ (Breslau 1925) von Fritz Koschinsky*, [w:] H. LOOS, E. MÖLLER, *Musikgeschichte in Mittel- und Osteuropa. Mitteilungen der internationalen Arbeitsgemeinschaft an der Universität Leipzig*, t. 11, Leipzig 2006, s. 281–316; P. HALAMSKA, *Wielogłosowe opracowanie hymnu „Te Deum laudamus“ w kościołach protestanckich siedemnastowiecznego Wrocławia. Przyczynek do historii gatunku w epoce baroku*, „Muzyka”, 56, 2011, 3 („Musicalia Wratislaviensia”), s. 51–81. Obecnie na ukończeniu jest również praca dra Tomasza Jeża z Instytutu Muzykologii Uniwersytetu Warszawskiego dotycząca muzycznej działalności zakonu jezuitów na Śląsku, a także w przygotowaniu jest katalog muzykaliów ze zbiorów biblioteki kościoła św. Elżbiety we Wrocławiu.

4 Obecnie źródła z klasztoru bożogrobców nyskich przy kościele pw. św. św. Piotra i Pawła są opracowywane przez zespół badawczy z Katedry Muzykologii UWr i wprowadzane do międzynarodowego inwentarza źródeł muzycznych RISM (Répertoire International des Sources Musicales). Planowane jest też wydanie katalogów tej i pozostałych kolekcji.

5 Zbiór ten stanowi przedmiot dysertacji doktorskiej przygotowywanej przez G. Joachimiaka w Katedrze Muzykologii Uniwersytetu Wrocławskiego, której promotorem jest dr hab. prof. UWr Remigiusz Pośpiech.

ne i wstępnie opracowywane. Muzykalia śląskie mają w tym zakresie dość skomplikowaną historię, którą warto w tym miejscu przedstawić w zarysie.

Na mocy edyktu króla pruskiego Fryderyka Wilhelma III z 30 X 1810 r. zarządzono przejęcie dóbr kościelnych znajdujących się na terenie Śląska Pruskiego. Nie ominęło to również źródeł muzycznych, choć ich charakter wymaga tu odrębnego komentarza. Nie wynika on wyłącznie ze specyfiki zapisu tych materiałów, a więc umiejętności jego odczytywania, ale także funkcji, do jakiej były przeznaczone. Muzykalia często znajdowały się na chórach kościołów przy organach, nierzadko w przystosowanych do tego specjalnych szafach, gdyż były wykorzystywane w oparciu liturgii przez kapele muzyczne zarówno w dni powszednie, jak i w święta, tak jak to miało miejsce np. w klasztorach bożogrobców w Nysie czy cystersów w Krzeszowie. Niestety muzykalia często traktowano jako materiały ważności trzeciego bądź czwartego rzędu, stąd też wielokrotnie odtworzenie pełnego stanu danego zbioru nie jest obecnie możliwe w wyniku wielu zaniedbań. Moment sekularyzacji to czas, kiedy wiele śląskich kolekcji uległo rozproszeniu, wiele materiałów zniszczono, zagubiono, ale też sporą ilość źródeł scentralizowano i wstępnie opracowano, co stało się podstawą do rozwijania edukacji muzycznej, działalności naukowej i ruchu koncertowego na Uniwersytecie Wrocławskim⁶.

Latem 1811 r. wrocławski prawnik i historyk Johann Gustav Gottlieb Büsching zorganizował grupę, która odwiedzała poszczególne miejsca i dokonywała szacunków klasztornych zbiorów. Do tworzonej już od 1809 r. Centralnej Biblioteki Śląskiej w budynku po opactwie kanoników regularnych na Piasku we Wrocławiu zwieziono w całości materiały 35 z 91 klasztorów objętych sekularyzacją, a z pozostałych już tylko obiekty najcenniejsze⁷.

Zbiory muzyczne przechowywane w klasztorach szczególnie interesowały Główną Komisję Sekularyzacyjną (Haupt-Säkularisations-Kommission), dlatego też do Wrocławia przyjechał Carl Friedrich Zelter, by zająć się specjalnie muzykaliami⁸. Oprócz pozostałych po działalności Büschinga resztek zbiorów z Opola, Kłodzka, Nysy, Krzeszowa i Trzebnicy, po przeprowadzonym rozpoznaniu zwieziono do Wrocławia zbiory muzyczne z następujących miejscowości: Bardo, Bolesławiec, Brzeg, Czarnowąsy, Dzierżoniów, Henryków, Jawor, Jelenia Góra, Kamieniec Żąbkowicki, Lwówek Śląski, Nowogrodziec nad Kwisą, Strzegom, Strzelin, Szprotawa, Środa Śląska, Świdnica, Żąbkowice Śląskie, Ziębice, Żagań⁹. Zbiory znajdujące się na chórze trzebnickiego kościoła pozostawiono na miejscu, ze zbiorów opactwa cystersów z Krzeszowa natomiast zostały wywiezione materiały znajdujące się w bibliotece klasztoru, a muzykalia znajdujące się w szafie na chórze przy organach pozostały na miejscu¹⁰.

W klasztornej bibliotece znajdowały się m.in. wspomniane wcześniej cenne tabulatury lutniowe, które prawdopodobnie nie były wykorzystywane podczas liturgii, dlatego przechowywano je w pomieszczeniach biblioteki klasztoru¹¹. W kontekście powołania do istnienia Królewskiego Akademick-

6 A. DROŹDZEWSKA, *Życie muzyczne na Uniwersytecie Wrocławskim w XIX i I połowie XX wieku. Edukacja muzyczna – działalność naukowa – ruch koncertowy* (Acta Universitatis Wratislaviensis, 3381, Musicologica Wratislaviensis, 7), Wrocław 2012.

7 J. OZÓG, *Zarys historii Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu* (Acta Universitatis Wratislaviensis, 1637), Wrocław 1995, s. 16.

8 A. DROŹDZEWSKA, *Życie muzyczne na Uniwersytecie Wrocławskim*, s. 273.

9 *Ibidem*.

10 POR. R. WALTER, *Musikgeschichte des Zisterzienserklosters Grüssau von Anfang des. 18 Jahrhunderts bis zur Aufhebung im Jahre 1810* (Musik des Ostens, 15), Kassel 1996, s. 71–111; R. POŚPIECH, *Muzyka wielogłosowa*, s. 264.

11 G. JOACHIMIAK, *Z historii uniwersyteckich zbiorów posekularyzacyjnych. „I Trastulli d’Apollo” jako rękopis uzupełniający kolekcję tzw. „krzeszowskich” tabulatur lutniowych z XVIII wieku*, [w:] J. HARASIMOWICZ (red.), *Uniwersytet Wrocławski w kulturze europejskiej XIX i XX wieku z okazji Jubileuszu 200-lecia utworzenia Państwowego Uniwersytetu*

Ryc. 1. Szafa nutowa na chórze bazyliki Wniebowzięcia NMP w Krzeszowie. Fot. R. WALTER, 1980

kiego Instytutu Muzyki Kościelnej na Uniwersytecie Wrocławskim (Das Königliche Akademische Institut für Kirchenmusik) zdecydowano ostatecznie, aby wszystkie zbiory muzyczne przekazać do biblioteki tej jednostki; zajmował się nimi Friedrich Wilhelm Berner¹². Biblioteka ta stanowiła wyraźnie osobną placówkę w stosunku do zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej, co potwierdzają m.in. naniesione na zbiorach pieczęcie¹³.

Kolejny zwrotny punkt w historii śląskich sekularyzowanych muzykaliów to rok 1909, kiedy jesienią Otto Kinkeldey rozpoczął współpracę z Uniwersytetem Wrocławskim, co zaowocowało narodzinami wrocławskiej muzykologii jako dyscypliny naukowej (1910), a także podjęciem działań dotyczących katalogowania zbiorów z ujednoczonymi sygnaturami: Mf. (*Manuscriptum folio*) i Mq. (*Manuscriptum quarto*). W 1920 r., za sprawą Maxa Schneidera, przemianowano dawną placówkę na Instytut Muzyczny (Musikalisches Institut bei der Universität Breslau), który składał się z dwóch oddziałów, Instytutu Muzyki Kościelnej (Institut für Kirchenmusik) i Seminarium Muzykologicznego (Musikwissenschaftliches Seminar).

Wrocławskiego. *Internationale wissenschaftliche Konferenz Universität Breslau in der europäischen Kultur des 19. und 20. Jahrhunderts*, Wrocław 2013 (w druku).

12 A. DROŹDZEWSKA, *Życie muzyczne na Uniwersytecie Wrocławskim*, s. 276.

13 R. WALTER, *Erhaltung kirchenmusikalischer Bestände bei der Säkularisation in Schlesien 1810/11*, „Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau”, 27, 1986, s. 308.

Ryc. 2. Biblioteka Instytutu Muzycznego w miejscu obecnego zaplecza Oratorium Marianum.
Za: A. DROŹDZEWSKA, *Życie muzyczne na Uniwersytecie Wrocławskim*

Zbiór muzykaliów został podzielony zgodnie z potrzebami dydaktycznymi, ale przechowywano go prawdopodobnie w tym samym pomieszczeniu – dawnej zakrystii Oratorium Marianum¹⁴ (ryc. 2). W dalszym ciągu prowadzono katalogowanie muzykaliów na miejscu w poszczególnych bibliotekach klasztornych, wprowadzając coraz dokładniejsze dane, a do porównań posługiwano się leksykonem Roberta Eitnera, co potwierdzają notatki Fritza Feldmanna z 1928 r.¹⁵

Zbiory we Wrocławiu z czasem rozbudowywano, dodając kolejne kolekcje (np. Johanna Karla Pöschnera, Christoph Hermanna, Piusa Hankego, rękopisy z Michelsdorf, z Niesky), które zawierają niekiedy trudne do rozszyfrowania symbole i skróty pochodzące z poszczególnych bibliotek, np. Vi, Gh, Frb¹⁶.

W okresie II wojny światowej biblioteka działała bez zmian do 1941 r. Pod koniec 1944 r., podobnie jak z innych bibliotek wrocławskich, ewakuowano z niej zbiory w związku z zagrożeniem atakami

14 A. DROŹDZEWSKA, *Życie muzyczne na Uniwersytecie Wrocławskim*, s. 283.

15 Por. E. KIRSCH, *Die Bibliothek des Musikalischen Instituts bei der Universität Breslau. Ein Beitrag zur Kenntnis von dem Anteil Schlesiens an der musikalischen Strömungen des 16–18. Jahrhunderts*, Hundsfield 1922; *Nachlaß Max Schneider*, sygn. D-Bim SM 27/67, za: A. DROŹDZEWSKA, *Życie muzyczne na Uniwersytecie Wrocławskim*, s. 171–172.

16 M. BURCHARD, *Losy wrocławskich kolekcji muzycznych po 1945 roku*, [w:] M. GOŁĄB (red.), *Muzykologia we Wrocławiu. Ludzie – historia – perspektywy* (Acta Universitatis Wratislaviensis, 2742, Musicologica Wratislaviensis, 1), Wrocław 2005, s. 93.

lotniczymi¹⁷. W kwietniu 1945 r. bomba uderzyła w Salę Muzyczną Uniwersytetu Wrocławskiego, do której przylegała muzykologiczna biblioteka. Po zakończeniu wojny zaczął się formować na odnowionym uniwersytecie Zakład Muzykologii, kierowany początkowo przez Zbigniewa Liebarta, później przez ks. prof. Hieronima Feichta. Na jego potrzeby zwożono ewakuowane zbiory, nie tylko nuty, ale również instrumenty muzyczne, oraz szacowano i porządkowano zbiory. Opieszałość władz Uniwersytetu Wrocławskiego sprawiła, że w 1945 r. muzykologia utraciła szansę na zatrudnienie Adolfa Chybińskiego, który wcześniej otrzymał propozycję pracy w podobnej jednostce i na podobnym stanowisku w Poznaniu¹⁸.

Powołany w 1946 r. Zakład Muzykologii rozwiązano 5 lat później. Przed jego likwidacją planowano podział wyposażenia i zbiorów Zakładu między inne wrocławskie placówki naukowe: starodruki, rękopisy i czasopisma miały zostać przekazane Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu, nuty, instrumenty muzyczne, książki i płyty gramofonowe trafić miały do Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej, a aparatura fonograficzna – do Katedry Językoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego¹⁹.

Tak się jednak nie stało. W marcu 1952 r. Departament Studiów Uniwersyteckich Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego nakazał przeniesienie wszystkich zbiorów i wyposażenia Zakładu Muzykologii Uniwersytetu Wrocławskiego do Warszawy i oddanie ich za rewersami w depozyt tworzącemu się tam Zakładowi Muzykologii Uniwersytetu Warszawskiego²⁰. Zbiory te zostały podzielone między bibliotekę Instytutu Muzykologii i Gabinet Zbiorów Muzycznych Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, w którym obecnie przechowywane i zabezpieczone są najcenniejsze muzykalia ze śląskich klasztorów.

Wspomniana na początku jedna z najcenniejszych kolekcji – tabulatury lutniowe związane z klasztorem cystersów krzeszowskich – została przez to rozproszona, gdyż jeden rękopis znajduje się w Oddziale Zbiorów Muzycznych BUWr, jeden rękopis zachowany jest w zbiorach bibliotecznych rodziny Schaffgotschów z Cieplic Śląskich (gdzie mieściła się prepozytura krzeszowskich cystersów) w Bibliotece Narodowej w Warszawie, 10 rękopisów znajduje się w Gabinetzie Zbiorów Muzycznych BUW, a jeden rękopis zaginął (Mf. 2007), ale udało się ustalić zawarty w nim repertuar²¹. W ostatnim czasie ustalono również, iż jeszcze jeden rękopis prawdopodobnie wchodził w skład tej kolekcji²². Tym samym składała się ona z 14 rękopisów, a obecnie zachowanych jest 13²³.

Zbiór ten zawiera prawie 2000 utworów, z których część powtarza się w poszczególnych tomach. Utwory zapisane są w notacji specjalnie przeznaczony dla lutni – w tabulaturze lutniowej typu fran-

17 O. KAPE, *Die Geschichte der wissenschaftlichen Bibliotheken in Breslau in der Zeit von 1945 bis 1955. Unter Besonderer Berücksichtigung der Universitätsbibliothek*, St. Katharinen 1993.

18 A. UGREWICZ, *Hieronim Feicht i działalność Zakładu Muzykologii Uniwersytetu Wrocławskiego w latach 1945–1952*, [w:] M. GOŁĄB (red.), *Muzykologia we Wrocławiu*, s. 75.

19 A. DROŹDZEWSKA, *Życie muzyczne na Uniwersytecie Wrocławskim*, s. 285.

20 Por. A. MRYGON, *Dolnośląskie rękopisy muzyczne w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, [w:] J. STĘPOWSKI, H. LOOS (Hg.), *Beiträge zur Musikgeschichte Schlesiens. Musikkultur- Orgellandschaft. Tagungsbericht Liegnitz 1991 (Deutsche Musik im Osten 5)*, Bonn 1994, s. 285–300; A. UGREWICZ, *Hieronim Feicht*, s. 84–86; A. DROŹDZEWSKA, *Życie muzyczne na Uniwersytecie Wrocławskim*, s. 286.

21 G. JOACHIMIAK, *W sprawie identyfikacji repertuaru zaginionej tabulatury lutniowej Mf. 2007 z kolekcji opactwa cystersów w Krzeszowie*, „Muzyka”, 58, 2013, 1 (w druku).

22 *Idem*, *From Berlin to Stockholm. The Silesian Provenance of The MMS 24 Lute Tablature from Rudolf Nydahl's Private Collection in Stiftelsen Musikkulturens Främjande*, „Early Music”, 41, 2013 (w druku).

23 Por. R. WALTER, *Musikgeschichte des Zisterzienserklosters Grüssau*, s. 159–165; T. JEŽ, *Some Remarks About the Provenance of the Lute Tablatures from Grüssau / Krzeszów*, „Musicology Today”, 6, 2009, s. 127–152; G. JOACHIMIAK, *From Berlin to Stockholm*.

cuskiego, a więc jest to zapis wykorzystujący litery alfabetu łaćnińskiego, które zapisywane są na sześciolinii (nie jak zazwyczaj na pięciolinii). Linie te określają sześć pierwszych chórów w lutni, a chórami nazywa się w tym instrumencie podwójne struny, których jest w sumie od 20 do 25 (w zależności od modelu lutni).

W opactwie cysterskim w Krzeszowie grywano na lutni utwory na różnym poziomie zaawansowania, w tym wymagające od muzyka wysokich umiejętności wykonawczych. Świadczą o tym licznie zapisane sonaty („Partie”) jednego z najsłynniejszych lutnistów doby późnego baroku, urodzonego prawdopodobnie w Grodkowie na Śląsku, Silviusa Leopolda Weissa (1687–1750) – rówieśnika m.in. Jana Sebastiana Bacha, Antonia Vivaldiego, Domenica Scarlattiego i wielu innych mistrzów baroku. Są tam cenne odpisy jego utworów, które posłużyły do wydanej ostatnio pierwszej części ostatniego tomu dzieł Silviusa Leopolda Weissa, *Sämtliche Werke*²⁴, a także kompozycje unikatowe²⁵.

Na uwagę zasługuje również teoretyczny wstęp zapisany w dwóch rękopisach, Mf. 2002 (PL-WRu 60019 Muz.) i Mf. 2003 (PL-Wu RM 4136), który został skopiowany z druku *Cabinet der Lauten* autorstwa działającego na Śląsku francuskiego lutnisty Philippa Franza Le Sage’a de Richée²⁶. Rękopiśmienna wersja z rękopisu Mf. 2002 jest o tyle wyjątkowa, że poszerzono ją o siedem dodatkowych uwag wykonawczych, których nie odnajdzie się w żadnym innym źródle na świecie. Są to ponadto uwagi, które wskazują na kierunek praktyki wykonawczej, która realnie rozwinęła się później właśnie w zaproponowanych tam aspektach. Dwa rękopisy z tej kolekcji zawierają dedykację dla Hermiena Kniebandla (1679–1745), cystersa krzeszowskiego – Mf. 2002 oraz K. 44 (PL-Wn 396 Cim.)²⁷.

W rękopisach tych znajduje się również wiele świadectw kultywowania muzyki kameralnej z udziałem lutni. Odnaleźć tam można absolutne unikaty dzieł duetów lutniowych m.in. kapelmistrza katedry wrocławskiej Martina Prantla (zm. 1709) czy Georga Philippa Telemanna, a także jedyną zachowaną kopię *Suity polskiej* tego ostatniego²⁸. Znajdują się tam również bardzo ciekawie zestawione kompozycje, które tworzą swoiste cykle medytacyjne²⁹. Dwa z nich miały swoje prawykonania podczas „Weekendu Lutniowego” odbywającego się we Wrocławiu w ramach 15. Wrocławskiego Festiwalu Gitarowego „Gitar+”³⁰. Muzyka znajdująca się w tych rękopisach nie bez wątpienia była i nadal jest uznawana za swoisty skarb sekularyzowanych śląskich zbiorów muzycznych.

Zbiór muzykaliów z klasztoru nyskich bożogrobców znajduje się obecnie w Bibliotece Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego. Obejmuje około 900 obiektów zawierających ponad 1000

24 S. L. WEISS, *Sämtliche Werke für Laute. Complete Works for Lute*, t. 10 (Übertragung, Teilband I), Hg. T. CRAWFORD, D. KIRSCH (Das Erbe Deutscher Musik, Sonderreihe, 13), t. 16, Kassel i in. 2011.

25 G. JOACHIMIAK, *Kompozycje Sylwiusa Leopolda Weissa w śląskich tabulaturach lutniowych – próba uporządkowania wybranych zagadnień*, [w:] A. DROZDZEWSKA, G. JOACHIMIAK (red.), *Muzyczne Oblicza Śląska*, s. 27–42.

26 *Idem*, *Uwagi do „wrocławskiego” druku „Cabinet der Lauten” Philippa Franza Le Sage’a de Richée i muzyczna działalność rodziny Neidhardtów*, „Muzyka”, 56, 2011, 3 (Musicalia Wratislaviensia), s. 123–151.

27 E. WOJNOWSKA, *Muzykalia opactwa krzeszowskiego. Opis i historia badań*, [w:] H. DZIURLA, K. BOBOWSKI (red.), *Krzeszów uświęcony łaską*, Wrocław 1997, s. 313–320; E. BIELIŃSKA-GALAS, *Tabulatura lutniowa cysterskiego mnicha Hermiena Kniebandla w zbiorach Biblioteki Narodowej*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, 36, 2004, s. 131–146.

28 K. WILKOWSKA-CHOMIŃSKA, *Suita polska Telemanna*, „Muzyka”, 4, 1959, 2, s. 57–64.

29 R. WALTER, *Musikgeschichte des Zisterzienserklosters Grüssau*, s. 162–165; T. JEZ, *Some Remarks*, s. 127–152.

30 Koncert odbył się 21 X 2012 r. w Auli Leopoldinie Uniwersytetu Wrocławskiego. Muzyka została wykonana przez Jana Ciżmąfa (lutnia, teorba, gitara barokowa) i Martę Kratochvilovą (flet traverso) z towarzyszeniem mistycznych tekstów m.in. Angelusa Silesiusa, Jacoponego da Todiego i Jakuba Boehmeo recytowanych przez Jana Peszka. Projekt został zainicjowany i przygotowany przez Grzegorza Joachimiaka i Wrocławskie Towarzystwo Gitarowe, http://gitara.wroclaw.pl/index.php?id=4&idp=11&lang=_pl (dostęp: 27 XI 2012 r.).

kompozycji. Wstępne datowanie określa się na XVIII i XIX w. Ponad połowa to materiały rękopiśmienne, pozostała część to druki. Szczęśliwie źródła te dotrwały do naszych czasów, gdyż kościół pw. św. św. Piotra i Pawła nie został zbombardowany w czasie II wojny światowej, a dzięki zlokalizowaniu tam instytucji o charakterze zamkniętym (szpital, seminarium) zbiory muzyczne nie zostały wywiezione ani zniszczone zaraz po wojnie, co często się zdarzało na „Ziemiach Odzyskanych”³¹.

W 1810 r., podczas sekularyzacji, zbiór ten zinwentaryzowano, a dzięki przejęciu ośrodka przez duchowieństwo diecezjalne w dalszym ciągu poszerzano go o kolejne pozycje. Na szczególną uwagę zasługują jednak zachowane inwentarze nut i instrumentów muzycznych z początku XIX w.³² Autorami tych podobnych, ale nie identycznych spisów są prawdopodobnie czołowi przedstawiciele życia muzycznego w niskim klasztorze, Joseph Latzel (1764–1827) i August Jung (zm. 1875), którzy sprawowali obowiązki *Regentes chori*³³. Podzielili oni swoje inwentarze na 19 działów, które oddają charakter wykonywanego repertuaru, zgodnego z regułą zakonu, a więc dotyczącego kultu Grobu Chrystusa: utwory pasyjne i paschalne, w tym zwłaszcza opracowania śpiewów podczas triduum paschalnego³⁴. Są to m.in.: *Oratorien; Miserere; Graduale; Offertorien; Lytaniën; Messen; Requiem; Arien ad Duetten; Regina caeli; Te Deum; Sinfonien et Ouvert[uren]* i inne. W ramach tych utworów można wydzielić ponad 300 kompozycji, które pochodzą z okresu działalności klasztornej kapeli muzycznej, o czym świadczą znaki podwójnego krzyża umieszczane na tytułowych kartach rękopisów³⁵. O odpowiedni kształt liturgii, a więc i muzyki troszczyli się prepozyt generalni, utrzymaniem odpowiedniego poziomu kapeli natomiast zajmował się *Regens chori*. Dzięki zachowanym informacjom w źródłach muzycznych można wyróżnić na tym stanowisku następujące osoby: o. Georg Schreiber (1729), o. Gottfried Hoffmann (1750), o. Ignatz Pohl (1762–1789?), o. August Franz Schreier (1793–1796), o. Joseph Latzel (1764–1827), spośród których trzej ostatni zajmowali się również kopiowaniem nut³⁶. Lista nazwisk kompozytorów jest obszerna, gdyż można wymienić ponad 200 osób, bardziej i mniej popularnych w ówczesnym życiu muzycznym. Z pewnością wymienić należy tak znanych twórców jak: Carl Heinrich Graun (1703–1759), Giovanni Battista Pergolesi (1710–1736), Joseph Haydn (1732–1809) i Michael Haydn (1737–1806), Wolfgang Amadeusz Mozart (1756–1791), Ludwik van Beethoven (1770–1827) – są to kompozycje mszalne. Do grona mniej znanych kompozytorów na pewno należą: Johann Baptista Vanhal (1739–1813), Christlieb Siegmunt Binder (1723–1789), Franz Büchler (1760–1824), Johann Joseph Emmert (1732–1809), Josef Bonno (1710–1778), Maximilian Stadler (1748–1833). Zaznaczyć tu również należy obecność śląskich twórców, m.in. wspomnianych wcześniej Latzela, Volckmera i Pohla, ale również Carla Josepha Birnbacha, Józefa Elsnera, Josepha Ignaza Schnabla oraz mniej znanych: A. Bacha, C. A. Knoblicha, J. K. Kühna, J. G. Pausewanga i innych³⁷. Są

31 R. POŚPIECH, *Tradycje muzyczne nyskich bożogrobców*, [w:] J. KOPIEC, N. WIDOK (red.), *Człowiek i Kościół w dziejach: księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Kazimierzowi Doli z okazji 65. rocznicy urodzin*, Opole 1999, s. 125.

32 Por. *Verzeichnis der dem Musik-Chor der Curial-Kirche in Neisse gehörenden Musikalien* (b.sygn.); R. WALTER, *Zur Musikpflege bei den Kreuzherren in Neisse während des 18. und frühen 19. Jahrhunderts aufgrund des Musikalien- und Instrumenteninventars von ca. 1825*, „Oberschlesisches Jahrbuch”, 8, 1992, s. 64–66; R. POŚPIECH, *Tradycje muzyczne nyskich bożogrobców*, s. 125.

33 R. WALTER, *Zur Musikpflege bei den Kreuzherren in Neisse*, s. 64–66.

34 H. PIWONSKI, *Antyfonarz Bożogrobców z Miechowa*, „Musica Medii Aevi”, 6, 1977, s. 88–140; *idem*, *Liturgia wielkopiątkowa u Bożogrobców*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 43, 1981, s. 269–280; F. WOLNIK, *Tajemnica Krzyża w liturgii nyskich bożogrobców*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”, 16, 1996, s. 289–312; R. POŚPIECH, *Tradycje muzyczne nyskich bożogrobców*, s. 120–121.

35 R. POŚPIECH, *Tradycje muzyczne nyskich bożogrobców*, s. 126.

36 *Idem*, *Muzyka wielogłosowa*, s. 265–270.

37 *Ibidem*, s. 269.

też nazwiska trudne do zidentyfikowania, lecz być może dzięki źródłom niemuzycznym zebranych w bazie Projektu uda się coś więcej o nich ustalić.

Wspomnieć również należy, iż w ramach działań realizowanych w projekcie *Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja* planowane jest opracowanie źródeł znacznie starszych, z XV–XVI w. Są to jednak materiały, które prawdopodobnie będą opracowywane w kolejnym etapie prac.

Dzięki realizacji uzyskanych grantów badawczych, w tym w szczególności dużego projektu kierowanego przez prof. Marka Derwicha, możemy lepiej poznać, ale też nierzadko odkryć, wartościowe dziedzictwo kultury Śląska. Cieszy zatem fakt, iż nie zabraknie w tej inicjatywie źródeł muzycznych, które jak widać stanowią rozległy obszar badawczy nad historią Śląska, w której ważne miejsce zajmuje działalność klasztorów, a wraz z nimi aktywność muzyczna.

Olga Miriam PRZYBYŁOWICZ

Instytut Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie

Archiwalia klarysek gnieźnieńskich w Archiwum Archidiecezji Gnieźnieńskiej, cz. 1: Sprawozdanie z kwerendy w dniach 29–31 VIII 2012 r.*

Jako pierwszy o zbiorach Archiwum Kapituły Metropolitalnej w Gnieźnie (obecnie Archiwum Archidiecezji), które zaczęto gromadzić w XII w.¹, pisał Jan Korytkowski². Leon Formanowicz opublikował dwie cenne pozycje dotyczące rękopisów i inkunabułów³. Po 1945 r. całość zbiorów przejrzał i zinventaryzował Józef Nowacki. Prace kontynuował jego następca, dyrektor archiwum Włodzimierz Zientarski, który zwrócił uwagę na brak odpowiedniego miejsca do przechowywania rękopisów,

* Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016. Scientific work financed by the Ministry of Science and Higher Education under the name of the “National Programme for the Development of Humanities” in the years 2012–2016.

1 W 1589 r. na synodzie prowincjalnym w Piotrkowie pod przewodnictwem arcybiskupa Stanisława Karnkowskiego uchwalono dekret dotyczący uporządkowania archiwów i bibliotek kapitułnych i katedralnych prowadzonych co prawda od XII w. przy kościołach katedralnych, ale bez należytej systematyczności, J. KORYTKOWSKI, *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie, metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821, czyli do połączenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego z biskupstwem poznańskim według źródeł archiwalnych*, t. 3, Poznań 1889, s. 471.

2 *Idem, Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej od 1000 roku aż do dni naszych podług źródeł archiwalnych*, t. 1, Gniezno 1883, rozdz. 6: *Obowiązki kapituły*, c. *Archiwum kapitulne*, s. 482–501, d. *Biblioteka kapitulna*, s. 501–515. Kolejne kompendium części zbiorów opracował T. TRZCIŃSKI, *Katalog rękopisów biblioteki kapitulnej w Gnieźnie aż do początku XVI w.*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”, 35, 1910, s. 169–320, odbitka Poznań 1910.

3 Prowadził także prace nad uporządkowaniem zbiorów, kontynuując działania poprzednika. II wojna światowa zniweczyła w dużym stopniu jego wysiłki. Zbiory wywieziono do Poznania, część uległa rozproszeniu i została utracona, L. FORMANOWICZ, *Katalog druków polskich XVI-go wieku Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie*, Poznań 1930; *idem, Katalog inkunabułów Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie*, z. 1, Poznań 1939; J. WOJTKOWSKI, *Rekonstrukcja drugiego zeszytu katalogu inkunabułów Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie księdza Leona Formanowicza*, Lublin 1969.